

МІЖНАРОДНИЙ СЕМІНАР
“СВЯТІ МІСЦЯ: КОСМОЛОГІЧНА СИЛА
І ПРОБЛЕМИ ДОВКІЛЛЯ”
(Аллахабад, Індія, 5–7 лютого 2013 р.)

Дослідження святих місць і паломництва привертають останнім часом значну увагу дослідників усього світу. Тематика цих досліджень включає питання філософії й теології, географії та історії, економіки та екології тощо. У 1989 р. група науковців із різних країн утворила Товариство паломницьких студій (Society of Pilgrimage Studies) для міждисциплінарного вивчення сакральної географії усіх релігій світу. Товариство, що базується в Аллахабаді (Індія), видає серію збірників наукових праць “Pilgrimage Studies” та регулярно проводить міжнародні наукові семінари. П’ятий семінар, тема якого була “Святі місця: космологічна сила і проблеми довкілля”, відбувся з 5-го по 7 лютого цього року. Час і місце семінару були обрані не випадково: в лютому цього року в Аллахабаді проходило одне з найбільших у світі релігійних свят – Кумбга-мела. Воно проводиться раз на 12 років; крім того, раз на 6 років проводиться мале свято – Ардг-Кумбга-мела. Проведення семінарів під час цього свята стало традицією для Товариства паломницьких студій.

Цьогорічна Кумбга-мела знову зібрала десятки мільйонів паломників з усієї Індії, які прибули сюди, щоби омитися у водах священних рік Ямуни і Ганги. Для розміщення такої великої кількості людей було побудовано справжнє наметове місто. На його території розташувався й табір, де жили й працювали учасники семінару. Там-таки, під тентом, проходили засідання. Ввечері проводилися екскурсії, під час яких дослідники могли безпосередньо спостерігати обряди Кумбга-мели, спілкуватися з видатними духовними вчителями та простими паломниками. Таким чином, семінар поєднував теоретичну працю з польовими дослідженнями. Унікальності семінару надавали неповторна атмосфера свята і відчуття дотику до сакрального.

Семінар розпочався з урочистого відкриття й пленарної сесії, на якій виступили голова Товариства паломницької студій – професор Аллахабадського університету Дебі Прасад Дубі, професор Ом Пракаш, П. Ч. Джайн та інші почесні гості. Потім почалися робочі сесії, на яких виступило загалом 10 доповідачів з Індії (Абгішек Ананд, Суніта Двіведі), Німеччини (Лена Цюльке), Польщі (Марта Кудельська, Агата Свежовська), США (Аманда Гаффер), України (Сергій Капранов) та Японії (Мусіґа Томоко, Хамая Маріко та Уеда Масахіро). Кожна доповідь супроводжувалася ґрунтовним філософським коментарем професора Д. П. Дубі та жвавим обговоренням. Жорстких обмежень у часі не було, що дозволяло всім охочим спокійно висловити свої думки; водночас завдяки вмільй роботі керівників і модераторів семінару обговорення проходили в діловому ритмі і залишалися в рамках наукової дискусії. Незважаючи на польові умови, семінар був добре забезпечений оргтехнікою, і багато доповідей супроводжувалися слайдами.

Не викликає здивування, що більшість доповідей у той чи інший спосіб були пов’язані з індологічною тематикою. Насамперед слід згадати доповіді, присвячені Кумбга-мелі.

Д. П. Дубі представив дві доповіді: “Праяга: ритуальний ландшафт (*ritualscape*) індуського місця паломництва” та “Кумбга-мела – свято вічного блаженства”. У першій

Урочисте відкриття семінару

автор детально аналізує структуру сакрального простору Аллахабада (стародавня назва – Праяга). Її основу утворює злиття трьох священних рік – Ганги, Ямуни та невидимої Сарасваті, що символізує єдність особистості з нескінченністю. Важливим є розуміння святого місця як *мезо-косму*, що поєднує макрокосм із мікркосмом, Космос як ціле з людиною. Друга доповідь присвячена аналізу свята Кумбга-мели – його походженню, астрологічним розрахункам дат його проведення тощо. Дослідник висловлює припущення,

що це свято виникло як періодично повторюваний з'їзд духовних вчителів, відлюдників, монахів, де представники різних релігійних шкіл могли обговорювати важливі проблеми, і в другу чергу – як місце, де до їхньої мудрості могли прилучитися миряни.

А. Ананд (Anand) з Університету Джавахарлала Неру (Делі) назвав свою доповідь “Кумбга-мела у Праязі: за межами релігії”. У ній він спробував проаналізувати, яким чином у святі релігійні аспекти переплітаються та взаємодіють із соціальними, економічними, політичними, адміністративними, юридичними, розважальними тощо. У доповіді було порушено низку важливих питань, проте такий багатомірний (за виразом доповідача) підхід вимагає, вочевидь, подальших досліджень і залучення відповідних спеціалістів.

А. Гаффер (Huffer) з Каліфорнійського університету свою доповідь “Аскетичне тренування та Кумбга-мела” присвятила демонстрації аскетичних практик на святі. Її дослідження мало антропологічний характер. Спираючись на теоретичні розробки М. Вебера, П. Бурдьє та Б. Лінкольна, А. Гаффер прийшла до висновків, що, демонструючи публічно свої досягнення, аскети через тілесність стверджують своє право на духовний авторитет. На думку дослідниці, їхні виступи розмивають межу між проповіддю гуру і виставою факіра; до того ж вони є тонкою формою прозелітизму, оскільки, наочно доводячи ефективність вчення певної духовної традиції (*сампрадаї*) або конкретного наставника, заохочують глядачів ставати його послідовниками.

Тему аскетизму розглядала також японська дослідниця М. Хамая (Намаюа) з Університету Кіото, проте вже в гендерному аспекті. Її доповідь мала назву «Стати “Матір’ю” у публічному просторі: дослідження прикладів відлюдниць-*садгві*¹ та феміністичного руху на Кумбга-мелі». Слід зазначити, що авторка доповіді сама є *садгві*: вона багато років практикує аскезу в гімалайському ашрамі під керівництвом відомого гуру, – тому досліджувану проблему вона знає зсередини. М. Хамая зазначила, що жінки складають маргінальну меншину в середовищі аскетів; нерідко вони зазнають дискримінації, на них дивляться як на відхилення від норми. Водночас нерідко їх шанують як втілення Богині-Матері. Проаналізовані нею три приклади аскеток – Чандра Ма, Шрі Ма та Бгавані Ма – показують, яким чином ці жінки досягли високого авторитету і слави, демонструючи “материнські” якості у соціальній роботі, турботі про знедолених тощо, стверджуючи ідеал духовної жіночності.

Слід додати, що М. Хамая – не єдина японка, що знайшла свій духовний шлях в Індії. На Кумбга-мелі ми бачили її двох співвітчизників, що також стали адептами

¹ Жіночий рід від слова *садгу* – “аскет, відлюдник”.

індуських традицій *садгу*. Ще одна японка, чиє обличчя зображено на численних рекламних плакатах, є відомою ученицею славетного гуру Пайлота-Баби.

Аллахабад не лише місце проведення Кумбга-мели, тут також регулярно проводяться ритуали вшанування померлих предків (*шраддга*). Їх розглянула у своїй доповіді “Шраддга у стародавній Індії: кому поклонялися в поховальних обрядах та обрядах вшанування предків?” Т. Мусіга (Mushiga) з Токійського університету. Дослідниця порушила питання

про те, чи поклонялися в цих ритуалах лише предкам із боку батька чи також предкам із боку матері, тільки чоловікам чи також жінкам. Для відповіді на нього вона проаналізувала санскритські тексти останньої половини I тис. до н. е. – першої половини I тис. н. е., насамперед ті, де викладено закони та правила ритуалів: “Ману-сміті”, “Вішну-сміті”, *дгармасутри* та *тріг’ясутри*. Ретельно вивчивши термінологію спорідненості в цих текстах, японська дослідниця доходить висновку, що в ритуалах *шраддга* поклонялися як предкам по лінії батька (власне батькові, дідові та прадідові), так і предкам з материнського боку (діду, прадідові та прапрадідові), а також їхнім дружинам, причому тенденція вшанування предків-жінок та предків по материнській лінії зростає у пізніших текстах.

Як уже було зазначено, Кумбга-мела пов’язана зі священною рікою Гангою. Їй і була присвячена доповідь Л. Цюльке (Zühlke) з Гамбурзького університету “Взаємозв’язок екологічних проблем ріки Ганги та її релігійного значення”. Дослідниця звернула увагу на різкий контраст між сакральним статусом ріки та її жахливим екологічним станом. Ганга для індусів не лише священна ріка, води якої змивають усі гріхи, а й богиня. Аналізуючи ці вірування, Л. Цюльке висловлює рекомендації, яким чином можна використати їх для підвищення екологічної свідомості індійців.

М. Кудельська (Kudelska) з Ягеллонського університету (Краків), виступила з доповіддю на тему “Води в Упанішадах, космологічний елемент і символ кармічного тіла”. На основі докладного аналізу текстів польська дослідниця показала, яким чином розвинулися ритуали очищення та як вони вплинули на становлення ідеї посмертного перевтілення душі у традиції веданти.

Свою доповідь японський дослідник М. Уеда (Ueda), який зараз працює в Інституті індо-

Учасники семінару

Місце проведення семінару

логії в Ахмедабаді, – “Джайнські тіртхи: значення їхнього розташування”, – присвятив святим місцям іншої індійської релігії – джайнізму. Дослідник пояснює розташування джайнських святинь у горах двома причинами: культом гір та страхом перед мусульманськими завойовниками. Він також приділив увагу стану збереження джайнських рукописів, багато з яких іще не опубліковані й не досліджені вченими.

Три доповіді виходили за межі індології. С. Двіведі, незалежна дослідниця і мандрівниця Шовковим шляхом (як вона представилася), поділилася спостереженнями під час подорожі до руїн буддійських храмів і монастирів, розташованих на території сучасного Таджикистану. Її доповідь, що мала парадоксальну назву – “Буддійське паломництво до Таджикистану”, – була багато ілюстрована світлинами, зробленими під час подорожі. Слід зазначити, що багато пам’яток розташовані у важкодоступних місцях і малодосліджені, тому зібрані дослідницею польові матеріали мають безперечну наукову цінність. На основі побаченого та історичних джерел (наприклад, свідчень китайського монаха VII ст. Сюаньцзана) С. Двіведі зробила спробу реконструювати стан буддизму в тих краях у давні часи.

На власному паломницькому досвіді була побудована й доповідь А. Свежовської (Świerzowska) з Ягеллонського університету “Паломництво до Сантьяго де Компостелла як ритуал переходу – минуле та сучасне”. Дослідниця двічі здійснила прощу до цієї християнської святині і власні враження та спостереження проаналізувала за допомогою теорій А. ван Геннепа та В. Тернера.

С. Капранов у своїй доповіді “Сакральний острів як архетип і його символізм у релігії та міфології”, спираючись на ідеї М. Еліаде, проаналізував зазначений архетип на широкому матеріалі різних релігій та культур, включаючи античну Грецію, стародавній Єгипет і Месопотамію, Китай, Японію, Індію тощо.

П’ятий міжнародний науковий семінар “Святі місця: космологічна сила і проблеми довілля” засвідчив актуальність проблематики паломницьких студій і сакральної географії, необхідність широкої міждисциплінарної та міжнародної кооперації науковців. Його робота стала значущим внеском у дослідження святих місць, і ми сподіваємося, що наступні семінари Товариства паломницьких студій будуть такими ж плідними.

С. В. Капранов